

СЕКТОРАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація

Проаналізовано законодавчо-нормативне та інституційне забезпечення секторальної децентралізації, стан та проблемні питання реалізації основних напрямів реформи. Встановлено, що в 2016 – I півріччі 2017 рр. зроблено важливі кроки щодо формування законодавчо-нормативного та інституційного забезпечення секторальної децентралізації, що надало суттєвої динаміки практичній складовій реформи. Водночас існує низка проблемних питань, як потребують вирішення для успішного продовження реформи. Визначено основні напрями та заходи щодо удосконалення інституційно-правового забезпечення, експертно-методичної та ресурсної підтримки секторальної децентралізації.

СЕКТОРАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Реформа децентралізації – це системна реформа, що передбачає структурні зміни у багатьох сферах суспільного розвитку. Тому побудова ефективної децентралізованої системи управління вимагає узгодженого реформування багатьох галузевих політик. Уряд оголосив 2017 рік роком впровадження секторальної децентралізації, результатом якої має стати чіткий розподіл повноважень та ресурсів між рівнями та органами управління щодо забезпечення всього комплексу соціальних та адміністративних послуг населенню та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій.

Інституційно-правове забезпечення секторальної децентралізації

У 2016 – I півріччі 2017 рр. зроблено важливі кроки щодо формування законодавчо-нормативного та інституційного забезпечення секторальної децентралізації. До документів, що визначають *стратегічні напрями реалізації секторальної децентралізації*, передусім належать:

- Указ Президента України «*Про першочергові заходи розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік*»¹, у якому підвищення інституційної спроможності місцевого самоврядування визначено одним із пріоритетів розвитку держави;
- нова редакція *Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні*², затверджена Кабінетом Міністрів України у вересні 2016 р.;
- розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р., яким затверджено *Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року та План пріоритетних дій Уряду на 2017 рік*³. В цих документах визначено напрями секторальної децентралізації як складову галузевих реформ на найближчу та середньострокову перспективу. З метою розподілу повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування перед міністерствами та іншими ЦОВВ поставлено завдання визначити повноваження органів виконавчої влади, які доцільно передати органам місцевого самоврядування.

Зроблено низку кроків щодо формування інституційного забезпечення секторальної децентралізації. 11 листопада 2016 р. у Мінрегіоні України підписано *Меморандум про взаєморозуміння щодо підтримки впровадження секторальної децентралізації*. Його метою є формування спільного бачення реформи децентралізації міністерствами, розробка нормативно-правових актів, формування планів із запровадження реформи у

секторальних напрямках та покращення координації співпраці регіональної влади із ЦОВВ. З боку України Меморандум підписали Мінрегіон, Мінекології, Мінекономіки, Мін'юст, Мінагропрод, Мінінфраструктури, Мінкульт, Міносвіти, Мінфін та Міністерство охорони здоров'я. Іншою стороною меморандуму є Проект експертної підтримки управління та економічного розвитку (*Expert Deployment for Governance and Economic Growth Project*), який фінансується Міністерством міжнародних справ торгівлі і розвитку Канади та впроваджується компанією EDGE (*AgriTeam Canada Consulting Ltd*)⁴.

Для координації роботи міністерств щодо секторальної децентралізації створений **Проектний офіс секторальної децентралізації** при Мінрегіоні України, як незалежна неурядова структура. Згідно підписаної Угоди про партнерство між Мінрегіоном та компанією EDGE», уряд Канади протягом 2017 року надаватиме технічну та фінансову підтримку функціонуванню Проектного офісу секторальної децентралізації, який взаємодіятиме з Центральним офісом реформ та *Центрами розвитку місцевого самоврядування*, які створюються в кожному регіоні для координації впровадження реформи децентралізації на регіональному рівні. Ключовим завданням Проектного офісу секторальної децентралізації є сприяння в розробці політики децентралізації у відповідних секторах із залученням Центральних органів виконавчої влади.

Визначено 12 напрямів секторальних реформ, які охоплюватиме діяльність Проектного офісу: 1) освіта; 2) охорона здоров'я; 3) соціальний захист; 4) місцеві бюджети, місцеві податки і збори; 5) адміністративно-територіальний устрій, система територіальної організації виконавчої влади; 6) містобудування, архітектура (планування територій об'єднаних територіальних громад); 7) земельні відносини; 8) інфраструктура (транспорт, зв'язок, дороги); 9) навколишнє середовище та використання природних ресурсів; 10) культура; 11) житлово-комунальне господарство; 12) центри надання адміністративних послуг⁵.

Важливим чинником просування секторальної децентралізації є міжнародна донорська допомога, що включає як експертну підтримку, так і механізми грантової підтримки на реалізацію проектів.

Європейський Союз започаткував лінію секторальної бюджетної підтримки регіонального розвитку. Сьогодні основним інструментом такої підтримки є укладена в листопаді 2014 р. *Угода про фінансування Програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України*, яка відкриває можливість залучити фінансування з фондів ЄС у розмірі 55 млн євро для реалізації завдань Державної стратегії регіонального розвитку та покращення економічної, соціальної і територіальної згуртованості регіонів. Запроваджено механізм фінансування проектів регіонального розвитку за рахунок першого траншу допомоги ЄС у розмірі 23 млн. євро для секторальної бюджетної підтримки. Для цього Уряд України затвердив порядок використання коштів державного бюджету, отриманих від ЄС та порядок проведення конкурсного відбору проектів для фінансування⁶. Мінрегіон підготував інформаційний довідник програм щодо секторальної бюджетної підтримки в Україні Європейським Союзом, що містить 5 програм регіонального розвитку: «Інноваційна економіка та інвестиції», «Сільський розвиток», «Розвиток людського потенціалу», «Розвиток туризму», «Загальноукраїнська солідарність».

Довідково: Урядом України та Європейською Комісією 19.07.2016 р. була підписана Додаткова Угода № 1 «Про фінансування програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України»⁷. Загальний обсяг фінансування, передбачений Угодою, складає 55 млн євро: 50 млн євро – бюджетна підтримка (перший транш в 2016 році – 23 млн євро, другий транш в 2017 році – 12,5 млн євро, третій транш в 2018 році – 12,5 млн євро та 2 млн євро – наприкінці Контракту); 5 млн євро – додаткова підтримка.

22 квітня 2016 р. підписано Угоду між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, про фінансування програми «U-LEAD з Європою: Програми для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та

розвитку». Загальний бюджет Програми 97 млн євро. Програма спрямована на підтримку реформ регіонального розвитку, місцевого самоврядування та децентралізації в Україні.

Реалізація реформ за напрямами секторальної децентралізації

Просування реформ за окремими напрямами секторальної децентралізації суттєво відрізняється, що обумовлено цілою низкою чинників, серед яких вагому роль відіграє прийняття політичних рішень щодо реалізації окремих галузевих реформ залежно від їхньої суспільної важливості. Проаналізуємо основні здобутки реформ за напрямами секторальної децентралізації¹.

Децентралізація у сфері освіти має забезпечити доступність та належну якість загальноосвітніх послуг незалежно від місця проживання, створення прозорої системи фінансування освіти, забезпечення гарантованих джерел фінансування освітніх послуг.

Для законодавчого забезпечення реформування системи освіти 5 вересня 2017 р. Верховна Рада України прийняла новий базовий закон «Про освіту»⁸, який створює правове підґрунтя для запровадження сучасної європейської моделі та стандартів освіти в Україні.

14 грудня 2016 р. Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію реформування середньої школи «Нова українська школа»⁹. Метою Концепції є забезпечення проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти. Серед напрямів реформи визначено децентралізацію та ефективне управління загальною середньою освітою, що сприятиме реальній автономії школи, справедливому розподілу публічних коштів, рівному доступу усіх дітей до якісної освіти.

Концепція «Децентралізація: сектор освіти», що обговорювалася на стратегічній сесії щодо секторальної децентралізації у сфері освіти 28 лютого 2017 р., визначила матрицю реформи, операційні цілі та завдання на 2017 р.

---

¹ В цій аналітичній записці ми не аналізуємо бюджетну децентралізацію, оскільки це питання потребує окремого дослідження.

та інструменти для досягнення результатів, а саме: розширення мережі опорних шкіл та підтримку вже створених, оптимізацію малокомплектних шкіл, впровадження заходів із енергоефективності, організацію підвезення учнів та вчителів до навчальних закладів з інших населених пунктів тощо.

Опорні навчальні заклади утворюються з метою: створення єдиного освітнього простору; забезпечення рівного доступу дітей, у т.ч. з особливими освітніми потребами, до якісної освіти; створення умов для впровадження допрофільної підготовки і профільного навчання, поглибленого вивчення окремих предметів, забезпечення всебічного розвитку особи, а також допрофесійного навчання незалежно від місця проживання; раціонального і ефективного використання фінансових ресурсів та освітньої інфраструктури. Засновниками (співзасновниками) опорних навчальних закладів та їх філій можуть бути представницькі органи місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад або районні ради. Вони визначають опорні школи та філіали серед підпорядкованих їм загальноосвітніх навчальних закладів на конкурсній основі¹⁰.

Оптимізація мережі загальноосвітніх навчальних закладів шляхом створення опорних шкіл та їх філіалів розпочалась у 2016 році. На початок 2016-2017 навчального року в регіонах України розпочали роботу 137 опорних навчальних закладів та 360 їхніх філій (Додаток 1). Окремі регіони долучились до реформування мережі освітніх закладів по-різному: найбільше опорних шкіл створено у Київській (23), Кіровоградській (18), Дніпропетровській (14), Житомирській (11) областях. Натомість у Вінницькій, Миколаївській, Одеській, Чернігівській областях було створено лише по 2 опорні школи, у Закарпатській - жодної. Станом на квітень 2017 р. створено вже 178 опорних шкіл та 511 філій, 39 опорних шкіл розташовані в об'єднаних територіальних громадах¹¹.

Довідково: За повідомленням міністра освіти і науки України Л. Гриневич, понад 60 % сільських дітей навчаються у класах з наповненістю менше 15 учнів, з них 33,5 % дітей навчаються у класах, де менше 10 учнів. Часто в таких школах один вчитель викладає більше 3 предметів, що нівелює шанси школярів на отримання якісної освіти. До регіонів з найбільш неефективною

мережею шкіл належать Чернігівська, Сумська та Кіровоградська області. Зокрема, у Чернігівській області менше 10 учнів навчається у 55 % шкіл I ступеню, менше 40 учнів – у 65 % шкіл I-II ступеню та менше 100 учнів – у 50% шкіл I-III ступеню¹².

У 2017 р. Мінрегіоном та Міністерством освіти і науки розпочалось впровадження спільного проекту створення нового освітнього простору в 200 школах України¹³. В рамках проекту відбувається реконструкція або капітальний ремонт будівель із запровадженням енергоефективних заходів, встановлення обладнання та програмного забезпечення, проведення швидкісного інтернету, Wi-Fi, створення умов для інклюзивного навчання, ремонт під'їзних доріг до навчальних закладів, створення безбар'єрного простору в таких проектах. Визначено основні критерії відбору навчальних закладів для участі у проекті:

- не менше 2 шкіл в кожній області (щонайменше одна сільська та одна міська школи). Це може бути опорна школа або розглядатись як опорна. Заклад не повинен підпадати під оптимізацію чи реорганізацію і повинен мати можливість підвезення учнів з іншої місцевості;
- будівля навчального закладу не повинна бути в аварійному стані. Земельна ділянка повинна мати достатньо місця для облаштування функціональних зон: відпочинку, навчальних, навчально-дослідницьких, спортивних тощо;
- участь місцевих бюджетів у співфінансуванні проекту;
- за однакових умов при виборі школи для участі в проекті перевага надається навчальному закладу, що знаходиться в ОТГ.

У 50 із 200 шкіл, в яких буде створено новий освітній простір у 2017 р., МОН також пілотуватиме нові освітні програми та матеріали для першого класу Нової Української Школи¹⁴: буде апробовано новий стандарт початкової школи, програми та освітні матеріали, що застосовуватимуться у навчальному процесі. На основі досвіту реалізації проекту в цих 50 школах

будуть внесені зміни та поправки до навчальних матеріалів і програм, після чого з 2018 року вони будуть запроваджені в усіх школах України.

Для впровадження проекту передбачено фінансування за рахунок коштів ДФРР, субвенції на формування інфраструктури ОТГ, субвенції з держбюджету на соціально-економічний розвиток окремих територій, освітньої субвенції, місцевих бюджетів, коштів міжнародної технічної допомоги. Загалом, за оцінками міністра освіти та науки України Л. Гриневич, на реалізацію нового закону «Про освіту» потрібно 87 млрд грн до 2030 року. Проте Мінфін цю цифру не погоджує і вважає нереалістичною.

Слід зазначити, що проблема неналежного фінансування освіти має хронічний характер. За оцінками Асоціації міст України, щорічний обсяг недофінансування державою освіти протягом останніх 5 років складає близько 15-20 % від потреби. Відповідно, органи місцевого самоврядування дофінансовують заклади освіти зі своїх бюджетів¹⁵. Це відбувається через відсутність визначених обґрунтованих нормативів фінансування делегованих повноважень у галузі освіти з урахуванням реальних потреб органів місцевого самоврядування. Стандарти освіти визначають тільки вимоги до змісту освіти та освітніх програм, але не мають переліку нормативів в описовому та вартісному вигляді, які впливають на визначення обсягу освітньої субвенції. Тому необхідно розробити і затвердити державні стандарти і нормативи у галузі освіти, що стануть основою для відповідних бюджетних розрахунків.

При прийнятті рішень щодо оптимізації мережі шкіл та відповідного фінансування необхідно враховувати специфіку окремих регіонів, зокрема, розташованих у гірській місцевості, що ускладнює транспортну доступність між населеними пунктами. В цьому напрямі Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України, за результатами виїзного засідання на тему: «Гірська загальноосвітня школа: стан, проблеми, перспективи розвитку» (що відбулось 15 червня 2017 р. в Івано-Франківській області) звернувся до Кабінету Міністрів України з клопотанням про виділення коштів з

державного фонду регіонального розвитку для фінансової підтримки пілотного регіонального проекту «Розбудова нової української школи в гірській місцевості Українських Карпат»¹⁶. Реалізація такого проекту дасть можливість враховувати специфіку гірських територій при розбудові мережі опорних шкіл.

Децентралізація у сфері охорони здоров'я має забезпечити наближення медичних послуг до людини з одночасним підвищенням якості їх надання. В рамках реформи системи охорони здоров'я мають змінитися підходи до фінансування медицини, щоб кошти вкладалися безпосередньо в послугу, за якою звертається людина.

Первинна медична допомога має надаватися на рівні об'єднаних територіальних громад. Для цього запроваджено новий механізм розподілу медичної субвенції для ОТГ¹⁷, яким передбачено, що ради ОТГ передають кошти субвенції для здійснення видатків на вторинну медичну допомогу до відповідних бюджетів (районів, міст обласного значення та ОТГ) в обсязі, не меншому за 60 % обсягу субвенції, передбаченої для ОТГ, які добровільно об'єдналися на базі районів, і не меншому за 70 % – передбаченої для ОТГ, які добровільно об'єдналися на базі міст обласного значення. Таким чином, новостворені громади отримали 40 % медичної субвенції для організації надання якісної первинної медичної допомоги мешканцям громад.

Для надання вторинної (спеціалізованої) та екстреної медичної допомоги населенню передбачено *створення госпітальних округів*. Порядок їх створення затверджений Кабінетом Міністрів у листопаді 2016 р¹⁸. Передбачено, що центром госпітального округу має бути населений пункт, як правило, місто з населенням понад 40 тис. осіб, в якому розміщена багатoproфільна лікарня інтенсивного лікування другого рівня. Очікується, що створення госпітальних округів дозволить забезпечити своєчасний доступ населення до послуг вторинної медичної допомоги належної якості, оптимізувати ресурси закладів охорони здоров'я, підвищити ефективність

використання бюджетних коштів, що спрямовуються на забезпечення фінансування вторинної медичної допомоги.

Станом на липень 2017 р. Кабінетом Міністрів *затверджено перелік та склад госпітальних округів у 15 областях України* (Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Полтавській, Луганській, Тернопільській, Рівненській, Хмельницькій, Херсонській, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій) та місті Києві (Додаток 2). Проекти розпоряджень щодо решти 9 регіонів готуються обласними державними адміністраціями. Основні проблеми, які затримують процес підготовки відповідних розпоряджень – бажання створити малочисельні округи (менше 120 тис. населення), мотивуючи це складністю доїзду. Міністерство охорони здоров'я вже надало пропозиції щодо необхідності будівництва або реконструкції 3600 км доріг місцевого значення для забезпечення доступності до лікарень в межах госпітальних округів¹⁹.

Перешкодами для створення госпітальних округів є також недостатнє нормативно-правове забезпечення. Зокрема, МОЗ України не затвердив нормативи надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги, що повинні забезпечуватися багатопрофільними лікарнями інтенсивного лікування першого та другого рівня в госпітальних округах. Відсутня конструктивна співпраця з питань формування госпітальних округів між різними гілками влади, а також органами місцевого самоврядування.

Формування мережі закладів для надання первинної медичної допомоги на рівні громад та формування госпітальних округів залежить від створення законодавчого забезпечення системного реформування медичної галузі. Це питання є дуже політизованим і просувається з великими труднощами. В цьому напрямі в квітні 2017 р. прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань охорони здоров'я»²⁰, яким передбачено впровадження заходів щодо створення мережі державних та комунальних

медичних закладів з достатнім рівнем самостійності для ефективного та своєчасного медичного забезпечення населення. 8 червня 2017 р. прийнято в першому читанні законопроект «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів»²¹, який визначає гарантований державою обсяг медичних послуг, вартість яких покривається з державного бюджету: повне покриття вартості послуг екстреної, паліативної, первинної допомоги та часткове покриття вартості платних послуг на вторинному (спеціалізованому) та третинному (високоспеціалізованому) рівнях. Кабінет Міністрів щорічно до 15 вересня повинен буде затверджувати конкретний перелік послуг та лікарських засобів, які входять до гарантованого пакета.

В липні 2017 р. зроблено важливі кроки щодо підвищення фінансового забезпечення децентралізації медичної галузі - внесено зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік»²², якими передбачено збільшення загального обсягу субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам, зокрема:

- на реформування регіональних систем охорони здоров'я для здійснення заходів з виконання спільного з Міжнародним банком реконструкції та розвитку проекту «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей» - на 1,0 млрд грн;
- на відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань - на 0,2 млрд грн;
- медичної субвенції - на 0,4 млрд грн.;
- передбачено нову субвенцію на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості у сумі 4,0 млрд гривень.

У вересні 2017 р. Президентом України внесено до Верховної Ради та визначено як невідкладний проект Закону України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості»²³. Законопроектом передбачено розвиток інфраструктури охорони здоров'я у селах, зокрема, будівництво додаткових амбулаторії з можливістю

проживання родини лікаря, придбання автомобілів для лікарів, забезпечення медичних закладів мережею Інтернет, створення можливостей для підвищення кваліфікації медичних працівників, розвитку «телемедицини» - консультування за допомогою відеозв'язку тощо.

Децентралізація у сфері містобудування та архітектурно-будівельного контролю, яка розпочалася наприкінці 2015 р., відбувається доволі послідовно. Законодавче підґрунтя цього процесу започатковано законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства»²⁴, який реформує систему державного архітектурно-будівельного контролю і передає відповідні функції та повноваження із загальнодержавного на місцевий рівень, посилює роль місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо комплексного розвитку територій в інтересах територіальних громад.

Створюючи власні інспекції держархбудконтролю, місцева влада несе відповідальність за містобудівну ситуацію, отримує можливість самостійно перевіряти об'єкти будівництва, зупиняти самочинне будівництво, притягувати до відповідальності порушників містобудівного законодавства на місцевому рівні, а також оформляти більшість дозвільних документів. В результаті децентралізації системи держархбудконтролю місцевою владою вже забезпечується опрацювання 22 % дозвільних документів у будівництві. *Станом на червень 2017 р. повноваження держархбудконтролю отримали 74 населених пункти, серед них 19 обласних центрів*²⁵. Завдяки впровадженню електронних послуг з'явилася можливість реєструвати дозвільні документи щодо початку та закінчення будівництва в режимі «онлайн», в електронний формат переведено більшість адміністративних послуг ДАБІ²⁶.

Одним із важливих завдань децентралізації у сфері архітектурно-будівельного контролю є подолання корупції в цій сфері, яка призводить не лише до порушення норм забудови території населених пунктів та

спотворення міського культурно-історичного простору, а й до соціального напруження, що інколи переходить у силове протистояння.

У напрямі удосконалення законодавчого забезпечення містобудівної діяльності в 2017р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення містобудівної діяльності»²⁷, що набув чинності з 10 червня 2017 р. Закон спрямований на докорінну зміну існуючої дозвільної системи у будівництві та приведення її у відповідність до європейських стандартів. Відбувся перехід від триступеневої на двоступеневу дозвільну систему, що має на меті забезпечити прозорість ринку будівництва як для громадян, так і для будівельних компаній, а також оптимізувати діяльність органів держархбудконтролю. Значно спрощено старт для будівництв незначних об'єктів, і в той же час посилено відповідальність щодо будівництва значущих соціальних, промислових та житлових об'єктів. Змінено правила подачі документів для отримання дозволів на виконання підготовчих та будівельних робіт, а також введення закінчених об'єктів в експлуатацію. Для ефективної дії нового закону Кабінет Міністрів України 7 червня 2017 р. прийняв 11 підзаконних нормативно-правових актів щодо дерегуляції будівельного бізнесу, покращення умов його ведення, запровадження європейського підходу до дозвільно-погоджувальних процедур у будівництві тощо.

В рамках співпраці Мінрегіону України та Федерального міністерства навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та ядерної безпеки Німеччини, за фінансової підтримки GIZ, реалізується проект «Національна політика міського розвитку в Україні», спрямований на формування національної політики на основі засад, визначених Лейпцизькою хартією інтегрованого розвитку міст. Одним з компонентів проекту є співпраця в сфері інтегрованого міського розвитку між трьома українськими та трьома німецькими містами для обміну практичним досвідом. Визначено три українських міста (Київ, Миколаїв та Львів), які, співпрацюючи з

німецькими містами, на практиці впроваджуватимуть принципи сталого та інтегрованого міського розвитку²⁸.

Децентралізація повноважень у сфері земельних відносин відбувається в умовах відсутності рішення щодо моделі земельної реформи. Так, Верховна Рада України 18 травня 2017 р. не підтримала проект постанови про формування покрокової дорожньої карти проведення земельної реформи в Україні. Водночас, розпорошеність повноважень із розпорядження землями державної та комунальної власності між багатьма органами виконавчої влади та місцевого самоврядування спричиняє виникнення значної кількості конфліктних ситуацій та розширює корупційне поле для зловживань²⁹.

Затягування з вирішенням цього питання не дає змоги реалізувати принцип «повсюдності» місцевого самоврядування через відсутність на місцях ключових повноважень щодо територій, які перебувають за межами поселень. Громади не можуть здійснювати планування цієї території, встановлювати правила благоустрою та контролювати її стан. Прихильники ідеї передачі земель державної власності до комунальної власності ОТГ, окрім земель, необхідних для забезпечення державних потреб (землі оборони, Академії наук, державних підприємств), вважають, що громади зможуть ефективно розпоряджатися земельними ресурсами для максимізації соціально-економічного розвитку, бо земля є головним ресурсом сільської громади. Проте реалізація цієї ідеї залежить від прийняття політичного рішення щодо земельної реформи.

Водночас у 2016 р. унормовано низку питань у сфері земельних відносин щодо:

- зміни мінімального розміру орендної плати, коефіцієнтів індексації нормативної грошової оцінки земель, особливостей проведення регуляторних процедур щодо рішень місцевих рад зі встановлення місцевих податків та зборів;
- змін до *Типового договору оренди землі*³⁰;

- порядку проведення *нормативної грошової оцінки земель населених пунктів*³¹;
- змін процедур *проведення земельних торгів (аукціонів)*³²;
- змін процедури *визнання спадщини земельних ділянок*, власники яких померли³³.

7 червня 2017 року Уряд схвалив *Стратегію удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними*³⁴. Документом змінено правила розпорядження землями, що належать державі: безкоштовна передача державних сільськогосподарських земель у власність обмежена; безкоштовне виділення землі має обов'язково погоджуватися із сільськими радами, на території яких розміщена земельна ділянка; припинено передачу земель, що повертаються в державну власність, без проведення аукціону; земельні аукціони стартують зі ставки 8 %; Держгеокадастр підписує лише короткострокові договори оренди на 7 років тощо. За розрахунками Уряду, зростання надходжень до місцевих бюджетів від передачі державних земель в оренду вже за півтора роки перевищить 1 млрд гривень³⁵. Одним з основних завдань Стратегії є забезпечення оптимального використання земель, зокрема, з урахуванням регіональних програм і планів розвитку територій, генеральних планів населених пунктів.

Децентралізація у сфері транспортної інфраструктури відбувається передусім у напрямі управління дорожнім господарством. Концепцію реформування системи державного управління автомобільними дорогами обговорено на стратегічній сесії щодо децентралізації в системі управління дорожнім господарством України, що відбулась 24 лютого 2017 р. за участю представників Мінрегіону, Мінінфраструктури, Мінфіну, Проектного офісу секторальної децентралізації, Проектів EDGE та USAID/«DOBRE». Концепція побудована на основі поєднання принципів децентралізації та централізованого управління автомобільними дорогами, розширення і посилення повноважень та відповідальності місцевих органів

виконавчої влади за управління дорогами місцевого значення. Концепція визначає необхідні результати впровадження реформи: забезпечення ефективного функціонування автомобільних доріг; розвиток транспортної інфраструктури для забезпечення перевезень і безпеки дорожнього руху; запровадження незалежного контролю якості доріг тощо³⁶.

Для реалізації політики децентралізації в Міністерстві інфраструктури України створено Робочу групу з децентралізації транспортної інфраструктури та послуг³⁷. 26 травня 2017 р. відбулось перше засідання Робочої групи, на якому розглянуто стан підготовки проектів нормативно-правових актів з децентралізації інфраструктури, проект Комплексного плану дій з реформи децентралізації інфраструктури та транспортних послуг, прийнято рішення щодо необхідності запуску розділу «Децентралізація» на офіційному веб-сайті Мінінфраструктури, прийнято рішення щодо необхідності проведення аналізу законодавства у сфері інфраструктури та транспортних послуг та розробки проектів відповідних нормативно-правових актів щодо передачі повноважень від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування, що можуть ефективніше реалізовуватися на місцевому рівні³⁸.

7 червня 2017 р. в Укравтодорі відбулася нарада з децентралізації, на якій розглянуто питання забезпечення вчасної інвентаризації доріг місцевого значення для передачі їх у відання облдержадміністраціям. За інформацією Мінрегіону, до 2018 р. планується передати до відання управлінь обласних державних адміністрацій 120 тис. км доріг місцевого значення³⁹. Передача місцевих доріг разом з джерелами фінансування дозволить місцевим органам влади, які краще знають проблеми і потреби своїх мешканців, краще визначити першочергові напрями спрямування отриманих ресурсів.

Відбувається перебудова системи фінансування дорожньої галузі. В листопаді 2016 р. Верховна Рада України ухвалила необхідні законодавчі зміни щодо створення *Державного дорожнього фонду України* у складі спеціального фонду Державного бюджету України⁴⁰. Частина коштів

дорожнього фонду буде спрямуватися на субвенцію місцевим бюджетам на фінансування будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, а також вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах. Субвенція розподілятиметься між місцевими бюджетами залежно від протяжності місцевих автомобільних доріг відповідної адміністративно-територіальної одиниці станом на 1 січня року, що передує плановому. Надходження, визначені для наповнення фонду, будуть зараховувати у спецфонд таким чином: у 2018 році - 50%; у 2019 році - 75%; і з 2020 року - 100%. Розподіл коштів Державного дорожнього фонду планується у наступній пропорції: на фінансування будівництва, реконструкції, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування державного значення – 65 %, місцевого значення – 35 %⁴¹.

В напрямі розширення фінансової підтримки децентралізації управління дорожнім господарством 13.07.2017 р. Верховна рада України змінами до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» передала кошти в сумі 5,9 млрд грн. з державного бюджету до місцевих бюджетів для фінансового забезпечення реалізації заходів з розвитку автомобільних доріг загального користування у всіх областях та місті Києві, а також реалізації заходів з розвитку дорожньої інфраструктури у місті Києві (митний експеримент по фінансуванню доріг).

Заходи щодо *реформування житлово-комунального господарства*, що є одним із найважливіших напрямів розвитку територіальних громад, здійснюються передусім у *сфері енергоефективності*. За даними Мінрегіону України, досвід упровадження проєктів з енергоефективності, що реалізувались у Луцьку, Дніпрі, Харкові, Одесі, Києві, показав економію споживання енергії до 70 %⁴².

У червні 2017 р. прийнято ключові закони у сфері енергоефективності, зокрема:

- *«Про Фонд енергоефективності»⁴³*, яким визначено правові, економічні та організаційні засади утворення й діяльності фонду. Метою діяльності фонду є підтримка ініціатив щодо енергоефективності, впровадження інструментів підтримки заходів із забезпечення енергетичної ефективності будівель та енергозбереження, переважно в житловому секторі;
- *«Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання»⁴⁴*, яким визначено засади забезпечення комерційного, обліку послуг з постачання теплової енергії, гарячої води, централізованого водопостачання та забезпечення відповідною обліковою інформацією споживачів таких послуг;
- *«Про енергетичну ефективність будівель»⁴⁵*, що визначає правові, економічні та організаційні засади енергетичної ефективності будівель, запроваджує механізм отримання уніфікованого сертифіката енергоефективності будівлі.

Реалізація зазначених законів потребує підготовки і прийняття низки підзаконних нормативно-правових актів.

В практичній площині у 2017 р. рішенням Уряду *продовжено дію Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2017 рік⁴⁶*, якою передбачено надання «теплих кредитів» для населення. Удосконалено процедуру надання кредитів, зокрема, надано можливість ОСББ, утвореним у будинках, що не під'єднані до централізованого теплопостачання, скористатися програмою «теплих кредитів». На реалізацію програми у Державному бюджеті було заплановано фінансування у обсязі 433,2 млн грн. Проте 12 липня 2017 р. прийнято рішення перерозподілити частину коштів, передбачених в бюджеті на фінансування Фонду енергоефективності, та спрямувати їх на фінансування програми «теплих» кредитів⁴⁷. Сума виділених додаткових коштів склала 300 млн грн, з яких близько 260 млн грн буде надано фізичним особам на утеплення індивідуального житла,

майже 10 млн грн - на заміну котлів, майже 30 млн грн. - на енергоефективні заходи для ОСББ/ЖБК.

Довідково: За даними Мінрегіону, завдяки збільшенню фінансування додатково 65 тисяч родин зможуть скористатися програмою безповоротної фінансової допомоги на утеплення житла та заміну газових котлів.

За весь час дії програми «теплих» кредитів, з жовтня 2014 р., близько 280 тис. родин отримали безповоротну фінансову допомогу на енергоефективні заходи у розмірі майже 1,5 млрд грн.

Крім державної програми «теплих кредитів», для місцевого самоврядування розроблено систему програм здешевлення кредитів на енергоефективні заходи. У 2016 р. року реалізувалось 216 відповідних муніципальних програм, у 2017 - 287.

Реалізація проектів з енергоефективності в Україні отримує значну фінансову підтримку від міжнародних фінансових організацій, Європейського Союзу та в рамках двостороннього співробітництва.

У 2017 р. Мінрегіоном забезпечується реалізація 5 спільних з міжнародними фінансовими організаціями міжнародних проектів. Зокрема, спільно зі Світовим банком впроваджуються проекти «Підвищення енергоефективності у секторі централізованого теплопостачання» (315,5 млн дол. США) та «Другий проект розвитку міської інфраструктури» (350 млн дол. США). Також реалізуються три проекти за рахунок кредитних коштів, залучених від Європейського інвестиційного банку: «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України» (200 млн. євро); «Програма розвитку муніципальної інфраструктури України» (400 млн. євро); «Розвиток системи водопостачання та водовідведення в м. Миколаєві» (15,54 млн. євро)⁴⁸.

Німецька компанія «*Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH*» за дорученням уряду Німеччини у співпраці з Мінрегіоном України впроваджують новий проект «*Енергоефективні реформи в Україні*», спрямований на створення необхідного сучасного інституційного забезпечення реформи енергоефективності, запровадження ефективного енергетичного менеджменту та в подальшому - створення національної бази даних енергоспоживання будівель та сучасного модулю з

бенчмаркінгу для порівняння та моніторингу енергетичних показників таких будівель⁴⁹.

В рамках спеціального завдання «Енергоефективність та енергетичний менеджмент для об'єднаних територіальних громад» проекту «Енергоефективні реформи в Україні», що виконується GIZ у співпраці з «U-Lead з Європою», 17 липня 2017 р. у місті Чернівці відбувся перший тренінг на тему «Організація системи енергоменеджменту в об'єднаних територіальних громадах». Надалі 25 тренерів з питань енергоефективності та енергозбереження будуть проводити такі навчання в усіх регіонах України⁵⁰.

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) реалізує проект «Муніципальна енергетична реформа в Україні». Його метою є підвищення енергетичної безпеки України через: удосконалення енергетичної політики; розвиток енергоефективності; збільшення інвестицій в енергетичний сектор. Проект підтримує діяльність у сфері енергоефективності для досягнення загальних цілей та завдань енергетичного сектору України, в тому числі гармонізації з енергетичним законодавством ЄС. Крім того, важливим завданням Проекту USAID є значне скорочення викидів парникових газів, які є результатом неналежного використання енергетичних ресурсів на місцевому рівні. Проект включає чотири напрями діяльності: удосконалення регуляторної та правової бази, залучення інвестицій в енергоефективність і чисту енергію, розвиток професійного потенціалу та розповсюдження досягнень, стратегія низьковуглецевого розвитку України.

Довідково: Бюджет Проекту USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні», що триватиме до 31 березня 2018 р. складає \$16,5 млн. Міста-партнери Проекту USAID: Балта, Бахмут, Білгород-Дністровський, Болград, Вінниця, Дніпро, Добропілля, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Ізмаїл, Кам'янець-Подільський, Київ, Краматорськ, Кременчук, Кривий Ріг, Луцьк, Львів, Маріуполь, Мирноград, Одеса, Павлоград, Покровськ, Рені, Рівне, Рубіжне, Северодонецьк, Слов'янськ, Суми, Тернопіль, Харків, Херсон, Хмельницький, Чернігів, Чорноморськ, Южне⁵¹.

За підтримки ЄС у п'яти містах України - Київ, Одеса, Дніпро, Харків, Запоріжжя - стартувала інформаційна кампанія «Енергія твого дому», головна мета якої – підвищити обізнаність українців про енергоефективні заходи і позитивні практики реалізації енергоефективних проектів в Україні та світі, популяризувати раціональні підходи і заохотити громадян застосовувати енергоефективні технології і рішення, проводити термомодернізацію житлових будівель⁵².

Доволі активно ведеться робота щодо **створення Центрів надання адміністративних послуг** (ЦНАП) як складової секторальної децентралізації. За даними Мінрегіону України, станом на червень 2017 р. вже створено 701 ЦНАП, напрацьовано єдині стандарти щодо створення типового ЦНАП.

У липні 2017 р. презентовано дослідження часової доступності до ЦНАП та їхніх територіальних підрозділів, виконане Офісом реформи адміністративних послуг на замовлення Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. За результатами дослідження встановлено, що 10-хвилинну доступність до ЦНАП від місця проживання забезпечено для 69 % громадян. Для досягнення найбільш ефективної мережі ЦНАП запропоновано створити додатково 240 центрів, це дозволить забезпечити 10-хвилинну доступність до ЦНАП для 75 % населення, і лише для 1 % населення така доступність буде становити більше 30 хвилин⁵³.

Створення мережі ЦНАП отримало фінансову та організаційну підтримку в рамках реалізації проекту компанії *SKL International «U-LEAD component 2 «Створення центрів надання адміністративних послуг та підвищення поінформованості населення про місцеве самоврядування»*, що є спільною програмою ЄС та його держав-членів: Данії, Естонії, Німеччини, Польщі та Швеції. Реалізація проекту передбачає відкриття близько 600 ЦНАП в ОТГ до кінця 2020 р., загальний обсяг фінансування становить 800 тис євро. Проект *U-LEAD* передбачає 4 напрями роботи: проведення реконструкції приміщень (зміна планування, ремонтні роботи), закупівлю

меблів та обладнання; навчання персоналу для ЦНАП; допомогу громадам у розробці документації для ЦНАП, обрання моделі та визначення спектру послуг, які будуть надаватися; залучення населення до участі та контролю процесів прийняття рішень на місцевому рівні.

У рамках проекту *U-LEAD* проведено відкритий конкурс, його переможцями стали 26 ОТГ, в яких до кінця 2017 р. планується відкрити 24 ЦНАП, а також в двох громадах – забезпечити роботу мобільного та віддаленого робочих місць адміністраторів з надання адмінпослуг. Визначені ОТГ підписали відповідні меморандуми з компанією *SKL International*. ЦНАП будуть створені у Хмельницькій (6), Черкаській (3), Сумській, Житомирській, Київській, Вінницькій, Тернопільській (по 2), Полтавській, Запорізькій, Івано-Франківській, Львівській, Закарпатській, Херсонській, Чернігівській (по 1 ЦНАП) областях.

Передбачено також бюджетне фінансування у 2017 р. створення ЦНАП за рахунок 10 % коштів ДФРР. Прийнято низку законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг через ЦНАП, зокрема, щодо реєстрації та зняття з реєстрації місця проживання фізичних осіб, державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, надання відомостей з Державного земельного кадастру тощо.

У 2016 р. створено *Громадське об'єднання «Всеукраїнська асоціація центрів надання адміністративних послуг»*. Метою асоціації є експертне дослідження проблем, що виникають у реалізації діючого законодавства у сфері адміністративних послуг, напрацювання механізмів вирішення таких проблемних питань, участь у підготовці відповідних нормативно-правових актів України, діалог із владою щодо захисту прав місцевого самоврядування у реалізації їх повноважень у сфері обслуговування мешканців своїх територіальних громад, надання практичної допомоги містам та селищам в розробці проектів реформування системи адміністративних послуг на місцях,

залучення до фінансування таких проектів міжнародних донорських організацій, навчання персоналу новоутворених ЦНАП, інформування населення щодо мети, завдань та призначення ЦНАП⁵⁴.

Серед практичних результатів роботи за секторальним напрямом **«Адміністративно-територіальний устрій. Система територіальної організації виконавчої влади»** слід відзначити створення на сайті Мінрегіону України *геопорталу «Адміністративно-територіальний устрій України»*, презентація якого відбулась у березні 2016 р. Геопортал містить інформацію про адміністративно-територіальні одиниці, населені пункти, дані про законодавчі зміни адміністративно-територіального устрою, перспективні плани формування територій громад, дані про створені об'єднані територіальні громади в регіонах тощо.

Водночас на сьогодні *не досягнуто консенсусу щодо моделі нового адміністративно-територіального устрою* та моделі утворення нової територіальної основи для розміщення територіальних структур органів виконавчої влади та інших державних органів, яка б сприяла усуненню дублювання повноважень та забезпеченню належного рівня координації їхньої діяльності.

Повільно відбувається **секторальна децентралізація у сфері соціального захисту** населення. Це пов'язано з тим, що повноваження і ресурси щодо соціального захисту на даний час зосереджені у районних державних адміністраціях, які не зацікавлені передавати їх органам місцевого самоврядування територіальних громад. Водночас не створене необхідне законодавчо-нормативне забезпечення як децентралізації повноважень щодо соціального захисту, так і загальних засад реформування системи соціального захисту в Україні, відсутній єдиний реєстр отримувачів державної соціальної допомоги. 21 березня 2017 р. в у першому читанні був прийнятий новий законопроект *«Про соціальні послуги»*, який, серед іншого, має визначити повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів

місцевого самоврядування у сфері надання соціальних послуг. Цей закон потребує доопрацювання та остаточного ухвалення в першочерговому порядку.

Лише в середині 2017 р. зроблено перші кроки щодо унормування повноважень ОТГ у сфері соціального захисту. Зокрема, видано Наказ Міністерства соціальної політики України *«Про деякі питання діяльності об'єднаної територіальної громади щодо надання послуг із соціальної підтримки населення»*⁵⁵. Наказом затверджено *Методичні рекомендації щодо діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей*. Передбачено створення у виконавчому органі місцевого самоврядування ОТГ структурного підрозділу (посадової особи), що забезпечує реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення. Основними завданнями цих підрозділів визначено взаємодію з відповідними підрозділами районних державних адміністрацій, суб'єктами надання соціальних послуг, центрами зайнятості, робочими органами Фонду соціального страхування та Пенсійного фонду України, а також здійснення безпосередньої діяльності у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей. Наказом також затверджено перелік із 38 ОТГ в 19 регіонах, в яких 1 липня 2017 р. розпочнеться запровадження моделі адміністрування надання послуг із соціальної підтримки населення в ОТГ. Досвід реалізації цього пілотного проекту має бути узагальнений з метою запровадження в інших ОТГ.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Аналіз стану реалізації секторальної децентралізації за напрямками реформи дозволяє зробити загальний висновок про її несистемний характер. В окремих сферах робота велась доволі активно, отримані позитивні практичні результати, водночас за певними напрямками результати майже відсутні. Загальними проблемами для всіх напрямів секторальної децентралізації є недостатнє законодавчо-нормативне забезпечення,

неналежне кадрове забезпечення як на рівні центральних і місцевих органів виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування, наявність протиріч між органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування щодо передачі управлінських повноважень та відповідних ресурсів громадам.

Передумовами успішного продовження роботи за напрямками секторальної децентралізації є:

1) консолідація політичних сил у Верховній Раді України для затвердження концептуальних засад та створення необхідного законодавчо-нормативного забезпечення системних реформ у сферах охорони здоров'я, освіти, пенсійного та соціального забезпечення, житлово-комунального господарства тощо;

2) взаємодія та координація роботи між міністерствами та ЦОВВ при проведенні галузевих реформ і визначенні моделей *передачі повноважень, ресурсів і відповідальності у громади на засадах субсидіарності* для створення сприятливого середовища для життя людей.

З метою продовження реалізації та забезпечення досягнення позитивних результатів секторальної децентралізації як невід'ємної складової реформи децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування в Україні необхідно вжити передусім таких заходів:

Для ***удосконалення законодавчо-нормативного забезпечення реформи*** відповідним комітетам Верховної Ради України, міністерствам, іншим ЦОВВ слід зосередитись на виконанні таких заходів:

- унормувати питання оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації, розробити проекти відповідних нормативно-правових актів щодо передачі таких повноважень;

- прийняти базовий закон «Про адміністративно-територіальний устрій України», в якому визначити засади державної політики у цій сфері,

конструкцію нового адміністративно-територіального устрою, уніфіковані вимоги і критерії до адміністративно-територіальних одиниць усіх рівнів, чіткі процедури утворення і ліквідації адміністративно-територіальних одиниць, порядок встановлення і зміни їх меж тощо;

- внести зміни до закону «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо внесення до переліку документів з просторового планування на місцевому рівні плану об'єднаної територіальної громади, який включатиме функціональне зонування території, формування інженерно-транспортної інфраструктури, благоустрою території тощо;

- доопрацювати й ухвалити законопроект «Про соціальні послуги», прийнятий у першому читанні 21 березня 2017 р.;

- розробити і затвердити в описовому та вартісному вигляді державні соціальні стандарти і нормативи за кожним із делегованих державою органам місцевого самоврядування повноваженням;

- опрацювати й унормувати питання розширення повноважень органів місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами за межами населених пунктів та посилення державного контролю за використанням і охороною земель об'єднаних територіальних громад;

- унормувати питання щодо розширення повноважень виконавчих органів сільських, селищних та міських рад із надання адміністративних послуг, зокрема, у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, вчинення нотаріальних дій, інших повноважень шляхом внесення відповідних змін до законодавства.

В площині **практичної діяльності за основними напрямками секторальної децентралізації** відповідним міністерствам та ЦОБВ, обласним і районним органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування слід забезпечити реалізацію таких заходів:

- продовжити роботу щодо формування мережі опорних шкіл та оптимізації мережі малокомплектних шкіл, впровадження проекту створення нового освітнього простору в 200 школах України. На основі аналізу й

узагальнення досвіду реалізації цих проектів розробити модель організації освітнього простору в об'єднаній територіальній громаді;

- продовжити формування госпітальних округів, удосконалити функціонування мережі закладів охорони здоров'я госпітальних округів для забезпечення якості та доступності спеціалізованої (вторинної) медичної допомоги населенню;

- збільшити кількість населених пунктів та ОТГ, органи місцевого самоврядування яких отримують повноваження у сфері державного архітектурно-будівельного контролю, надавати організаційно-методичну допомогу органам місцевого самоврядування з отримання та реалізації цих повноважень;

- пролонгувати на 2018 рік реалізацію Державної цільової економічної програми енергоефективності для здійснення енергоефективних заходів у житлових будинках (надання «теплих кредитів»), збільшення кількості її учасників; підготувати та прийняти відповідні нормативні документи;

- забезпечити функціонування Фонду енергоефективності в напрямі підтримки ініціатив щодо енергоефективності, впровадження інструментів підтримки заходів із забезпечення енергетичної ефективності будівель та енергозбереження, підготувати нормативну базу для забезпечення роботи фонду;

- продовжити розбудову мережі ЦНАП, забезпечити консультативно-методичну допомогу органам місцевого самоврядування, в т. ч. об'єднаних територіальних громад, з питань створення та організації діяльності ЦНАП.

Для **посилення інституційної, інформаційної та ресурсної підтримки секторальної децентралізації** необхідно:

- забезпечити ефективне функціонування Проектного офісу секторальної децентралізації та його взаємодію з регіональними Центрами

сприяння розвитку місцевого самоврядування, забезпечити джерела фінансування діяльності офісу в 2018 році;

- місцевим органам державної виконавчої влади забезпечити передачу об'єктів спільної комунальної власності, які розташовані на території об'єднаних територіальних громад, у власність цих ОТГ відповідно до видаткових повноважень;

- унормувати питання встановлення термінів затвердження Кабінетом Міністрів України порядків використання коштів державного бюджету за бюджетними програмами та порядків і умов надання субвенцій для недопущення затримки проведення видатків у запланованих обсягах і перерахування субвенцій місцевим бюджетам;

- спрямувати кошти за надання адміністративних послуг (надання інформації з реєстрів та прирівняні дії), що здійснюються органами місцевого самоврядування, до відповідних місцевих бюджетів та спрямувати частину цих коштів на зміцнення матеріально-технічної бази ЦНАП;

- з метою підвищення якості надання та доступності адміністративних послуг забезпечити функціонування Єдиного державного порталу адміністративних послуг та інтеграцію до нього інформаційних систем державних органів влади і місцевого самоврядування;

- обласним державним адміністраціям у співпраці з Центрами розвитку місцевого самоврядування забезпечити підвищення якості підготовки проектних пропозицій для отримання фінансування за рахунок коштів субвенцій, Державного фонду регіонального розвитку, міжнародних донорів;

- підготувати і внести необхідні зміни в Методику формування спроможних громад щодо гірських територій Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської областей, адаптувати моделі секторальної децентралізації з урахуванням особливостей поселенської мережі, забезпечити відповідні ресурси для розбудови інфраструктури.

А.П. Павлюк
Відділ регіональної політики
Національний інститут стратегічних досліджень
вересень 2017 р.

Додаток 1

**Кількість опорних навчальних закладів та їхніх філій в регіонах України
у 2016-2017 навчальному році (станом на 05 вересня 2016 р.)**

№	Область	Кількість опорних закладів	Сумарна проект-на потужність опорних закладів	Кількість учнів у 2016-2017 н.р.	Кількість учнів, які довозять-ся з інших населених пунктів	Додаткова потреба в шкільних автобусах	Кількість філій опорних закладів
1.	Вінницька	2	1430	928	247	1	9
2.	Волинська	4	2617	1886	577	4	15
3.	Дніпропетровська	14	13165	6800	1568	4	35
4.	Донецька	3	1380	791	386	2	7
5.	Житомирська	11	8722	5524	670	9	33
6.	Закарпатська	0	0	0	0	0	0
7.	Запорізька	4	2373	1348	205	3	8
8.	Івано-Франківська	3	2317	1240	369	0	12
9.	Київська	23	12462	5659	1523	20	28
10.	Кіровоградська	18	11825	5805	553	6	49
11.	Луганська	6	2127	1776	215	11	12
12.	Львівська	5	3730	2788	648	6	41
13.	Миколаївська	2	1850	1231	146	0	7
14.	Одеська	2	1640	1174	215	5	7
15.	Полтавська	3	3134	1482	165	3	9
16.	Рівненська	4	2470	1313	280	5	7
17.	Сумська	4	2816	1530	366	5	9
18.	Тернопільська	8	5744	3532	522	7	23
19.	Харківська	4	4894	3183	316	3	13
20.	Херсонська	5	3154	2229	279	2	9
21.	Хмельницька	4	3190	2336	342	3	11
22.	Черкаська	3	3272	1261	135	1	8

23.	Чернівецька	3	2290	1573	248	3	6
24.	Чернігівська	2	2434	1068	43	0	2
	РАЗОМ	137	99036	56457	10018	103	360

Складено автором за даними сайту Міністерства освіти і науки України

Додаток 2

Перелік затверджених госпітальних округів у регіонах України

№	Регіон	Кількість госпітальних округів	Перелік госпітальних округів	Документ, яким затверджено перелік
1.	Дніпропетровська область	5	Павлоградський	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 203-р
2.			Нікопольський	
3.			Кам'янський	
4.			Криворізький	
5.			Дніпровський	
6.	Житомирська область	4	Житомирський	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 196-р
7.			Коростенський	
8.			Новоград-Волинський	
9.			Бердичівський	
10.	Запорізька область	5	Запорізький	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 201-р
11.			Пологівський	
12.			Бердянський	
13.			Мелітопольський	
14.			Василівський	
15.	Івано-Франківська область	5	Івано-Франківський	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 473-р
16.			Коломийський	
17.			Калуський	
18.			Надвірнянський	
19.			Косівський	
20.	Київська область	4	Білоцерківський	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 194-р
21.			Васильківський	
22.			Лівобережний	
23.			Бородянський	
24.	Кіровоградська область	3	Західний	Розпорядження Кабінету Міністрів
25.			Кропивницький	

26.			Олександрійський	України від 12 липня 2017 р. № 472-р
27.	Полтавська область	4	Східний	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 198-р
28.			Південний	
29.			Західний	
30.			Північний	
31.	Луганська область	3	Північний	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 195-р
32.			Северодонецький	
33.			Лисичанський	
34.	Тернопільська область	4	Тернопільський	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 204-р
35.			Бережанський	
36.			Кременецький	
37.			Чортківський	
38.	Рівненська область	3	Рівненський	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 200-р
39.			Сарненський	
40.			Дубенський	
41.	Хмельницька область	3	Хмельницький	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 199-р
42.			Кам'янець-Подільський	
43.			Шепетівський	
44.	Херсонська область	4	Херсонський	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 197-р
45.			Таврійський	
46.			Бериславський	
47.			Генічеський	
48.	Черкаська область	4	Черкаський	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 471-р
49.			Лівобережний	
50.			Шевченківський	
51.			Центральний	
52.			Західний	
53.	Чернівецька область	3	Західний	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 березня 2017 р. № 211-р
54.			Центральний	
55.			Східний	
56.	Чернігівської області	4	Чернігівський	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня
57.			Північний	
58.			Ніжинський	

59.			Прилуцький	2017 р. № 205-р
60.	Київ	1	Госпітальний округ м. Києва	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 202-р
	ВСЬОГО	60		

¹ Указ Президента України «Про першочергові заходи з розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік» від 7 грудня 2016 р. № 545/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545/2016>

² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 22 вересня 2016 р. № 688-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249350402>

³ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій ряду на 2017 рік» від 3 квітня 2017 р. № 275-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>

⁴ Національний проект «Децентралізація» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/news/nacionalnuu-proekt-decentralizaciya>

⁵ В Україні створений Проектний офіс секторальної децентралізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/news/v-ukrayini-stvorenyu-proektnu-ofis-sektoralnoyi-decentralizaciyi>

⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання фінансування програм та проектів регіонального розвитку» від 16 листопада 2016 р. № 827 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249509901>

⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про підписання Додаткової угоди № 1 між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування Програми підтримки секторальної політики - Підтримка регіональної політики України (ENPI/2013/024-517) від 27 листопада 2014 року» від 6 липня 2016 р. № 473-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/473-2016-p>

⁸ Проект Закону про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639

⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14 грудня 2016 р. № 988-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про освітній округ» <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/777-2010-p>

¹¹ Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/04/25/mon-ta-minregion-rozpochali-spilnij-proekt-zi-stvorennya-novogo-osvitnogo-prostoru-v-200/>

¹² Опорні школи - шанс для сільських дітей на отримання якісної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/4843>

¹³ МОН та Мінрегіон розпочали спільний проект зі створення нового освітнього простору в 200 школах України, 50 із них пілотуватимуть НУШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/04/25/mon-ta-minregion-rozpochali-spilnij-proekt-zi-stvorennya-novogo-osvitnogo-prostoru-v-200/>

¹⁴ Нова Українська Школа. Концептуальні засади реформування середньої школи, ухвалені рішенням Колегії МОН від 27.10.2016 р. <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczija.pdf>

¹⁵ Асоціація міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.auc.org.ua/novyna/amu-vidstoyalaneobhidnist-rozrobky-i-zatverdzhennya-derzhavnyh-standativ-i-normatyviv-u>

¹⁶ Асоціація міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.auc.org.ua/novyna/pidsumky-zasidannya-komitetu-vru-z-pytan-nauky-i-osvity-5>

¹⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до пункту 5 Порядку та умов надання медичної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам» від 28 грудня 2016 р. № 1007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1007-2016-p>

¹⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення госпітальних округів» від 30 листопада 2016 р. № 932 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249582611>

¹⁹ Щодо розпоряджень по затвердженню госпітальних округів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/novyna/shchodo-rozporядzhen-po-zatverdzhennyu-gospitalnyh-okrugiv>

²⁰ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57374

²¹ Проект Закону про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61566

²² Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62067

²³ Проект Закону про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62554

²⁴ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства» від 9 квітня 2015 р. № 320-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/320-19>

²⁵ Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/5976#sthash.8xsIPvFA.dpuf>

²⁶ Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/dabi-ta-federatsiya-robotodavtsiv-ob-yednuyut-zusillya-dlya-formuvannya-prozorogo-budivelnogo-rinku-v-ukrayini-oleksiy-kudryavtsev/>

²⁷ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення містобудівної діяльності» від 17 січня 2017 р. № 1817-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1817-19/page2>

²⁸ Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/viznachenno-tri-ukrayinski-mista-yaki-vprovadyat-printsip-stalogo-ta-integrovanogo-miskogo-rozvitku-na-prikladi-nimechchini/>

²⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій ряду на 2017 рік» від 3 квітня 2017 р. N 275-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>

³⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Типового договору оренди землі» від 23 листопада 2016 р. № 843 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/843-2016-p>

³¹ Наказ Мінагрополітики «Про затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель населених пунктів» від 25 листопада 2016 р. № 489 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1647-16>

³² Закон України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо проведення земельних торгів» від 18 лютого 2016 р. № 1012-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1012-19>

³³ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової долі земельних ділянок, власники яких померли» від 20 вересня 2016 р. № 1533-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1533-19>

³⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними» від 7 червня 2017 р. № 413 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-п>

³⁵ Асоціація міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.auc.org.ua/novyna/strategiyu-racionalnogo-upravlinnya-zemlyamy-silskogospodarskogo-pryznachennya-derzhavnoyi>

³⁶ Презентовано Концепцію децентралізації у сфері дорожньої інфраструктури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/prezentovano-kontseptsiyu-detsentralizatsiyi-u-sferi-dorozhnoyi-infrastrukturi/>

³⁷ Наказ Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Складу Робочої групи з децентралізації інфраструктури та транспортних послуг при Міністерстві інфраструктури України» від 10 травня 2017 р. № 173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mtu.gov.ua/documents/708.html?PrintVersion>

³⁸ Мінінфраструктури долучається до транспортної децентралізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/novyna/mininfrastruktury-doluchayetsya-do-transportnoyi-decentralizatsiyi>

³⁹ Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/dlya-otg-rozrobleni-standarti-shhodo-yakisnih-poslug-u-riznih-sferah-zubk>

⁴⁰ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про джерела фінансування дорожнього господарства України» щодо удосконалення механізму фінансування дорожньої галузі» від 17 листопада 2016 р. № 1762-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1762-19>

⁴¹ Децентралізація доріг – реальні кроки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/novyna/decentralizatsiya-dorig-realni-kroky>

⁴² Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/monetizatsiya-subsidiy-tse-mozhливist-subsidiantam-doluchitsya-do-program-z-energoefektivnosti-zubko/>

⁴³ Проект Закону про Фонд енергоефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60811

⁴⁴ Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» від 22 червня 2017 року № 2119-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2119-19/page2>

⁴⁵ Проект Закону про енергетичну ефективність будівель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60730

⁴⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2017 роки» від 1 березня 2010 р. № 243 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-п/paran14#n14>

⁴⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства на 2017 рік» від 12 липня 2017 р. № 459-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250133605>

⁴⁸ Інформаційна довідка Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства до питання «Про підсумки соціально-економічного розвитку України у 2016 році та завдання на 2017 рік в контексті Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року»

⁴⁹ Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-ta-giz-obgovorili-podalshi-kroki-spivrobtinitstva-v-ramkah-novogo-proektu-energoefektivni-reformi-v-ukrayini/>

⁵⁰ Об'єднані громади матимуть 25 тренерів з питань енергоефективності та енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/6256>

⁵¹ Проект USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.merp.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=71&Itemid=933&lang=uk

⁵² Асоціація міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.auc.org.ua/novyna/energiya-tvogo-domu-informaciyna-kampaniya-za-pidtrymky-yes-startuvala-v-ukrayinskyh-mistah>

⁵³ Асоціація міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.auc.org.ua/novyna/efektyvna-merezha-snariv-maye-nalichuvaty-blyzko-1000-centriv-doslidzhennya-minekonomiky>

⁵⁴ Рішення про створення Громадського об'єднання «Всеукраїнська асоціація центрів надання адміністративних послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.snariv.gov.ua/news/2016/07-02>

⁵⁵ Наказ Міністерства соціальної політики України «Про деякі питання діяльності об'єднаної територіальної громади щодо надання послуг із соціальної підтримки населення» від 21.06.2018 р. № 1030 - <http://www.msp.gov.ua/files/1030.pdf>